

Az új információs-kommunikációs technikákkal kapcsolatos dilemmák

1. Digitális szakadék?

1.1. A digitális, hálózati és interaktív infovilág jellegzetességeit fürkésző kutatók többsége egyetért abban, hogy az új körülmények között az egyik legjelentősebb feszültségforrás a kommunikációs infrastruktúrához és a digitális információhoz való „hozzáférhetőség [lesz], ami tulajdonképpen számos egymáshoz kapcsolódó jelenségegyüttest takar. Az új, felfokozott információs világban való részvételhez – ami persze nem feltétlenül kötelező és nem feltétlenül pozitív visszhangú – legelőször is technikai eszközökre van szükség. Ha valóban egy információs társadalmi fejlődésnek vagyunk a tanúi, akkor szükség van arra, hogy mindenki egyenlően hozzáférjen a technológiához és a tartalomhoz. Hogyan lehetséges ez, ha a technológia egyrészt pénzigényes, másrészt a használata tudásigényes? Mi lesz a kizártakkal? A hozzáférés tehát többretegű, egyszerre technológiai, tartalmi (információs), tudásbeli és anyagi konfliktus” (Pintér 2001: 131).

Nyilvánvaló ellentmondásban azokkal az utópisztikus elgondolásokkal, amelyek – mint ahogy ez például Nicholas Negroponte ismert könyvében is olvasható (Negroponte 1995) – azt jósolják, hogy a digitális, interaktív, hálózati kommunikáció korában a feszültségekkel járó társadalmi-kulturális különbségek mintegy aktualitásukat veszítik és feloldódnak a hierarchiákat nem ismerő hálózatok és a digitális információgazdagság világában, sokan úgy látják, „egyre növekvő aggodalom tapasztalható abban a kérdésben, hogy amikor az információs társadalmunkat létrehozuk, nem okozunk-e további megosztottságot a társadalomban: különbséget teszünk azok között, akik hozzáférnek az információhoz és azokat megfelelően használni is tudják, és azok között, akik mindezt képtelenek megtenni. Pontosabban: aggodalomra az ad okot, hogy a társadalomban a szegények és gazdagok, a műveltek és kevésbé műveltek, a többség és az etnikai kisebbségek, a nyelvi és vallási csoportok, a fizikailag vagy szellemileg ép és fogyatékos emberek közti különbséget elmélyíthetjük, konzerválhatjuk” (Moore 1998: 240).

Híres munkájában Manuel Castells is olyannak ábrázolta a hálózati kommunikáció szervezte társadalmat, mint amelyben mélyülő szakadék húzódhat azok között, akik – az egyik oldalon – a hálózati kommunikáció vilá-

gában interaktívan képesek élni az új technikák kínálta lehetőségekkel, és azok között, akik – a másik oldalon – erre az interaktivitásra nem képesek, hanem megmaradnak passzív befogadói szerepben. (Castells 1996–1997). „[...] A jövődönt információs társadalom [...] kifejeződés alakjában [...] az interaktív és a nem interaktív kommunikációs terének totális szétválasztása miatt egy olyan, bizonyos értelemben kasztrendszer jellegű képződménynek ígérkezik, amelynek két, sok szegmensből álló főcsoportja között minimális mennyiségűre redukálódnak a kommunikációs kapcsolatok” (Varga 1999: 71). „[...] A ‘digital divide’ létét vallók a globális hálózattal összefüggő társadalmi átalakulást nem univerzális haladásként látják, hanem nagyonis tekintettel vannak a nyertesek és vesztesek, a vele élni képesek és a belőle kiszorultak új egyenlőtlenségének aggasztó tendenciájára [...] Az információs infrastruktúrával élni képes elit, illetve a technológiai globalizációból kiszoruló tömegei, tehát a jövátelhetetlenül mélyülő szakadék rémképe éppúgy érvényes lehet akár egy-egy országon belül, mint az első és a harmadik világ kettősségét szemlélve” (György 2001: 26).

Hazai vonatkozásban mindenképpen elgondolkodtatók az MTA-ELTE Kommunikációelméleti Kutatócsoportnak a számítógépes infrastruktúra használatára és a digitális illiteráció elterjedtségére vonatkozó adatai. 2001-ben országos reprezentatív mintán végzett felmérés eredményei szerint a felnőtt lakosságnak mintegy 25-30 százaléka rendelkezik alkalmi vagy rendszeres számítógép-hozzáféréssel, és csupán 12-13 százalékra tehető azoknak aránya, akik valamilyen módon képesek az internethez kapcsolódni (Tölgyesi 2002: 186).

1.2. Sajnálatosnak minősíthető jelenség, hogy a társadalmi kommunikáció jelenségvilágát a kutatók és az érdeklődő közönség is hajlamos egyfelől pusztán a média és a politikai nyilvánosság területeire, másfelől a kommunikációtechnológia fejlődésének néhány, a műszaki-technikai újdonságok kínálta látványos és divatos eredményére szűkíteni, mint amilyen a mobiltelefon, a multimédia, a számítógépes világháló, a digitalizáció. Kétségtelen, hogy a modernizációhoz elengedhetetlen a műszaki-technológiai fejlődéssel való lépéstartás, ugyanakkor az sem vitatható, hogy egy nemzet kommunikációs kultúrájának színvonalát és erejét, modernizálódásának és az információs társadalomba történő belépésének esélyeit alapvetően meghatározza, hogy népességét milyen mértékben jellemzi az anyanyelvi és idegen nyelvi kommunikációs készségeknek és jártasságoknak a gazdagsága, kidolgozottsága vagy esetleg szélesebb körben mutatkozó visszamaradottsága.

A kilencvenes években végzett adatfelvételeink eredményei szerint a magyarországi felnőtt lakosság számottevő rétegeiben az anyanyelvi literációs készségek és az idegen nyelvi ismeretek mind mennyiségi, mind minőségi szempontból messze elmaradnak azoktól a követelményektől, amelyeket

egy, az információs társadalom eszméjét megvalósítani hivatott szerveződés és kulturális közeg támaszt jövőendő tagjaival szemben (Terestyéni 2002a). A felnőtt magyar lakosság körében a funkcionális illiteráció Magyarországon (is) népes csoportokat veszélyeztető szociokulturális probléma, amely mély és valószínűleg egyre növekvő szakadékot képez a társadalomnak az információs-kommunikációs forradalom követelményeihez alkalmazkodni képes és az ezen követelményektől leszakadó része között. Ami pedig az idegen-nyelv-tudást illeti, igencsak megalapozottnak tűnnek azok a mind külföldi, mind magyar oldalról nem ritkán a tömegkommunikációs eszközökön keresztül is megfogalmazódó panaszok, aggodalmak, kritikák, hogy Magyarországon – az elmúlt évtizedben tapasztalható vitathatatlan nyelvtudásbővülés ellenére – az élet minden területén hiány van nyelveket jól beszélő szakemberekben. Aligha kétséges, hogy egyfelől az írás-olvasási anyanyelvi, másfelől az idegen nyelvi kommunikációs készségek széles rétegeket érintő visszamaradottságának – sajnálatos módon – fokozódó szociokulturális szegregáció lesz a következménye, hiszen miközben a népességnek a modern technológiák birtoklásához és működtetéséhez megfelelő gazdasági és szellemi potenciállal rendelkező elit csoportja(i) különösebb gond nélkül besétál(nak) az információs társadalomba, az ezen potenciállal nem rendelkezőknek a feltehetően túlnyomó többséget alkotó sokasága kívül reked.

1.3. Miután a literációs és idegen nyelvi készségek és ismeretek legfőbb forrása az iskola, a kedvezőtlen helyzet kialakulásának, a sokakat korlátozó információs-kommunikációs kompetencia-hiánynak az alapvető okát alighanem az oktatás gyengülő színvonalában kell keresnünk. „A tendencia figyelemreméltó: ... csökken a közoktatás minősége, kevesebbet és egyre rosszabbul tudnak olvasni a diákok... Az iskola 8 osztályában a kilencvenes évek közepén minden nyolcadik 14 éves rosszabbul olvas, mint egy évtizeddel ezelőtt. Különösen az érettségi előtt állók körében szembeszökő az olvasásteljesítményben a 20 százaléknyi teljesítménycsökkenés, ami másképpen azt jelenti, hogy minden ötödik ember rosszabbul olvas, mint szűk tíz évvel ezelőtti hasonló korú társaik” (Sáska 1999: 53). Az idegen nyelvek ismeretének terén az elmúlt évtizedben tapasztalható volt ugyan némi előrelépés, a kedvező változás mértéke azonban messze elmaradt attól, amire az iskolázottsági szint (általános emelkedése) alapján számítani lehetett volna.

Ha tehát minél több embert interaktív részesévé kívánunk tenni az információs társadalomnak, akkor a közoktatás jelentőségét, színvonala emelésének szükségességét, a reprimítivizáció terjedése megállításának követelményét nem lehet eléggé hangsúlyozni. Persze esetleg akadhatnak, akik azt gyanítják, hogy az anyanyelvi literációnak és az idegennyelv-tudásnak, illetve az oktatás színvonalának a technikai fejlődés kontextusában való emlegetését valamiféle technofób filosz attitűd motiválja. Hogy ez mennyire nem

így van, azt mi sem bizonyíthatja jobban, mint az, hogy a literációnak illetve az oktatásnak a problémáját maga Manuel Castells is központi jelentőségűnek látja. „Az Információs Korszakba való belépés sikere azon a képességen múlik, hogy az egész társadalom iskolázottá tehető-e, hogy képesek-e befogadni és kezelni a komplex információkat. [...] És mindez természetesen erősen kötődik a kulturális fejlődés teljes folyamatához, beleértve a funkcionális analfabétizmus szintjét, a média tartalmát és az információ szétesztését a nemzeten mint egészen belül” (M. Castells 1998, idézi Pintér 2000: 16).

2. Interaktív televíziózás?

2.1. A digitalizáció médiaátformáló hatását a szakértők a kép- és hangminőség javulása mellett nem utolsó sorban abban látják, hogy megteremti egy olyan interaktív televíziózásnak (ITV) a technikai feltételeit, amelyben a nézők nem pusztán passzív fogadói a hozzájuk eljuttatott műsorcsomagnak, hanem a sokszorosára növekedett információkínálatból egyéni érdeklődésüknek megfelelően saját maguk is alakíthatják azt, amit végül is „elfogyasztanak”. A digitalizáció hatalmas előnye a hagyományos broadcast televízióval szemben, hogy „a meglevő műholdas műsorszóró csatornák átviteli kapacitásait jelentősen növelni lehet a képfolyamok tömörített sugárzásával... Tehát azon a műholdas csatornán, ahol korábban egy műsort sugárzott a hold, ott tömörítve [...] hat-nyolc független képfolyamot lehet sugározni, és a központi vevőállomáson szétbontva, például kábelén továbbítani. Kérdés, hogy az így megsokszorozott csatornák mit is fognak majd szétesztani? Egy másik előny olyan kiegészítő, esetleg interaktív szolgáltatások lehetősége, amiket a számítógép-hálózat már jelenleg is nyújt, és amelyeket szorosabban lehetne kötni a televíziós műsorhoz” (Tölgyesi 1998: 60).

2.2. A digitális technikán alapuló interaktív televíziózással kapcsolatos tapasztalatok, melyek főként az Amerikai Egyesült Államokból (Florida), az Egyesült Királyságból, Hongkongból és Szingapúrból származnak, egyelőre meglehetősen ellentmondásosak. „Az iparági szakértők az ITV terjedésére számítanak, függetlenül attól, hogy az elmúlt évtizedekben a nagyszabású kísérletek és az óriási befektetések ellenére sem következett be áttörés [...] Sokak szerint a digitális kábeles terjesztés lesz az a technika, amely már tömeges méretekben, jó minőséggel, megfizethető áron teszi elérhetővé az interaktív szolgáltatásokat.” Úgy tűnik, hogy amikor a technikai-gazdasági-szabványosítási-egységesítési akadályok leküzdődtek, „akkor jönnek azok a piaci korlátok, amelyeken a legtöbb eddigi ITV-kísérlet megbukott. Meg kell találni azokat az alkalmazásokat, azt a „killer application”-t, amelynek segítségével elérhető a piaci áttörés, és amely olyan hozzáadott értéket tud adni a fogyasztónak, amely valóban megéri a többletbefektetést. Ebben az esetben is számolni kell a fogyasztói magatartás jellemzőivel, mégoly vonzó szolgál-

tatás esetén is hosszú idő kell a nézői szokások átalakításához és az interaktív televíziózás teljes körű elfogadásához. [...] Külön probléma lehet, hogy a nézők többsége könnyed, passzív szórakozásnak tartja a televíziózást, és kérdés, hogy hajlandók lennének-e egy számítógépes klaviatúrával vagy egy alfanumerikus távirányítóval az ölükben leülni a készülék elé” (Urbán 1999: 39–40). „A csodadoboz, amit az amerikai fejlesztők a tévékészülék tetejére álmodnak és esetenként már tesznek is, a set top box valószínűleg inkább riasztja a televíziós műsorszórás gyakorlati képviselőit. Nem eredményeztek túl nagy sikert, népszerűséget a korábbi interaktív televíziós kísérletek sem, s csak a bonyolult technikai megoldások emléke maradt utánuk. Ilyen félelem van az új, integrált otthoni hálózati végpontot képviselő dobozzal szemben is. Most a helyzet annyiban más, hogy kialakult, vagy legalábbis kialakulóban van egy egyre szélesedő használói réteg, amely az Internet varázslatait igyekszik birtokba venni. Ha számukra könnyebb technikakezelést vagy épp olcsóbb csatorna-hozzáférést jelent az új lehetőség, legyen akár kábelmodem a megvalósítója, akár set top box a megtestesítő, akkor vevők lesznek az újításokra” (Tölgyesi 1998: 60). Ha viszont a számítógép aspirál a háztartás médiaközpontjának szerepére, akkor „a piaci siker egyik legfőbb akadálya – a drágaság és a számítógép kisebb elterjedtsége mellett –, hogy az emberek jelentős része a televíziózást szórakozásnak tartja, nem szívesen vonja össze az elsősorban munkaeszközként használt számítógéppel” (Urbán 1999: 40).

2.3. Miközben a digitalizációnak és a média konvergenciájának lelkes jósnokai a hagyományos broadcast televíziózás elenyészését jelzik előre, sokan úgy tartják, hogy korai lenne a klasszikus televíziózást temetni. Nemcsak arra kell gondolni, hogy a digitális eszközök uralkodóvá tétele igen komoly befektetéseket igényel, mégpedig nemcsak az információs-kommunikációs ipar nagyvállalkozóitól, hanem a maguk szintjén a fogyasztóktól is, és ez mindenképpen lassítja, illetve – legalábbis egyelőre – a gazdaságilag legpotensebb és már eleve interaktív elvárásokkal rendelkező rétegekre korlátozza a folyamatot, hanem arra is, hogy a broadcast televíziózásnak még a digitális eszközök és a széles körű interaktivitás korában is megvannak a maga funkciói, például az, hogy közös tudást, közös élményanyagot, közös referenciatartományt teremtvé és értékeket, életmódmintákat kultiválva hozzájárul a közönségnek kulturális közösségé alakulásához. Hasonlóképpen nem elhanyagolható és feltehetően a médiakonvergencia világában is továbbélő funkciója a hagyományos broadcast médiának a tematizáció, a társadalmilag fontos ügyeknek a felmutatása, a közös megvitatásra szánt napi-rendeknek a kijelölése, vagyis a politikai közösség referenciakereteinek és a társadalmi diszkurzus feltételeinek kialakításában játszott szerep. Mindezzel összefüggésben az új médiaviszonyok között is továbbélésre számíthat a hitelességet és a minőséget biztosítani hivatott információs-kommunikációs

közszolgálat, hiszen az állampolgárok a számukra elérhető információk mennyiségének növekedésével még inkább igényelhetik a mértékadó orientálást. „A legszélesebb értelemben vett társadalmi diszkurzusba való bekapcsolódás [véleményem szerint] olyan elemi fogyasztói igény, aminek kielégítésében – nekünk tetsző, kevésbé tetsző vagy egyáltalán nem tetsző módon – a tömegkommunikációnak bizonyítottan jelentős, talán pótolhatatlan szerepe van [...] S egyáltalán: ha a televízió elsősorban szórakoztató médium, mint ahogyan az, akkor valószínű, hogy olykor-olykor hagyjuk magunkat terelgetni, elringatni, elcsábítani – ez szinte kínálat és hangulat kérdése. Mindez nem teszi kérdésessé, hogy a digitális média világában nő majd a fogyasztói döntések szuverenitása, mintegy folytatásaként annak a folyamatnak, ami már az analóg világban a fizető tévék megjelenésével elkezdődött. Az is lehet, hogy felgyorsul, léptéket vált az eddigiekhez képest ez a növekedés, de abban erősen kételkedem, hogy a folyamat vége a személyre szabott médiumok kiütéses győzelme lesz” (Gálik 1997: 79).

3. Elektronikus kormányzás, elektronikus közélet?

3.1. Manapság egyre több szó esik arról, hogy a közéleti kommunikációk demokratizálásának, a gyengélkedő államigazgatási kommunikáció erősítésének fontos eleme lehet az elektronikus-számítógépes államigazgatás és kormányzás megjelenése és elterjedése. „Ha az emberek on-line szolgáltatást kapnak a bankoktól, és on-line vásárolhatnak árucikkeket, akkor elvárhatják, hogy ugyanígy fizethessék az adójukat, regisztráltathassák a házasságkötésüket, és válthassanak parkolási engedélyt. [...] Ami máris világossá lett, az az, hogy a kormányzati-államigazgatási közszolgáltatások on-line szolgáltatásokká tétele sokkal többről szól, mint az információtechnológia megújítása. Ez a folyamat gyökeres változtatásokat jelent a közszféra hagyományos szerkezetében és gyakorlatában, az állam és az állampolgárok kapcsolatában.” (Online opportunities to transform administrations and services at all levels. *Financial Times*, 2001. június) Az idézett tekintélyes brit lap kéthavonta megjelenő információ- és kommunikációtechnológiai összeállítása (Twice-monthly review of information and communication technology) kiemeli, hogy a számítógépes hálózat lehetőségeit kihasználó közintézményekben felgyorsulnak a szolgáltatások, nem kell napokig-hetekig várakozni, nem kell több hivatalt végiglátogatni, megszűnik a részlegek elkülönülése, az ügymenetet akadályozó vetélkedése, javul és gyorsul az egyes részlegek közötti kommunikáció, csökken a bürokrácia. A legfontosabb változás talán az, hogy az e-government-ben, amelynek egyik mintaállamként Szingapúrt szokták emlegetni, mint olyan modellszerű e-government-et, ahol 150 féle közszolgáltatást egyetlen website-ról működtetnek, a közszolgáltatások nem a bürokratikus szervezetek belső viszonyainak, érdekharcainak, rivalizálásá-

nak és végképpen nem a politikai pártok hatalmi harcainak függvényében, hanem az állampolgári igényeknek megfelelően szerveződnek és működnek.

3.2. Egy pillanatra sem vitatva természetesen, hogy az új média gyökeresen átalakíthatja a kormányzás és a közigazgatás minőségét és az állampolgároknak az intézményekhez való viszonyát, a hazai realitások figyelembevételével egyelőre nem nagyon látható, mikor és miképpen élvezhetik majd a magyar állampolgárok az e-government előnyeit. Ha a kormányzat és a közigazgatás készen áll(na) is a megújulásra, a széles körű alkalmazásnak gátat szab – legalábbis még egy jó ideig – az interaktívak és a nem interaktívak közötti kommunikációs szakadék. Az internet és a World Wide Web egyelőre csak kevesek kiváltsága, és nem valószínű, hogy ez a közeljövőben gyökeresen megváltozna. Így meglehetősen cinikusnak és visszatetszőnek hat, ha magyar politikusok, illetve államigazgatási közszolgáltatók a valamilyen ügyben információt váró állampolgároknak intézményi web-oldalak és portálok felkeresését javasolják, különösen, ha figyelembe vesszük, hogy – a közelmúltban megjelent sajtóközlemények szerint – még az országgyűlési képviselőknek is csak egy töredéke tartozik a számítógép és az internet használói közé. (Zárójelben megjegyezzük, hogy az MTA–ELTE Kommunikációelméleti Kutatócsoport hivatkozott vizsgálata szerint hazai földön egyelőre az elektronikus kereskedelem sem tűnik virágzó üzletágnak, pedig már létezik egy nem lebecsülendő kínálat, és erről az internet használóinak többsége tud is. Lásd Tölgyesi 2002.)

3.3. Szakmai körökben és a nagyközönségnek szóló nyilvánosságban is igen pozitív feltevések, illetve várákozások élnek azzal kapcsolatban is, hogy az internet – szemben a hagyományos sajtó- és tévékommunikációval – interaktívvá teheti az eddig passzív szerepre kárhoztatott állampolgárokat, és a közvetlen demokrácia fórumává, modern athéni agórává válhat. (Lásd például Szakadát 2001.) Az emberek sokféleségével és valós motivációival számoló kutatók azonban úgy látják, hogy „az Athén-modellben rejlő ‘lehetőségek’ túlságosan elrugaszkodtak a valóságtól: ki az, aki a közvetlen demokráciáért idejének egy jó részét politikai döntések meghozatalára szánná, ha erre esetleg nincs is feltétlenül szüksége? Nem minden ember szeretne a mindennapi politikai döntésekben aktívan részt venni. Meg kell teremteni tehát a lehetőséget, hogy az elektronikus nyilvánosságon keresztül bárki kifejtthesse véleményét, de ezt nem volna túl szerencsés kötelezővé tenni és politikai rendszert csinálni belőle.” Mindenképpen megfontolandó, hogy az amerikai választások kapcsán végzett vizsgálatok szerint „az internet nem erősítette a politikai aktivitást..., a korábban a hagyományos nyilvános szférában megfigyelhető politikai aktivitás megmaradt az interneten is: aki eddig is aktív volt, az is maradt, szintúgy változatlanak bizonyult a passzívok passzivitása...” (Pintér 2001: 130).

Kétségtelen, hogy a számítógépes hálózatnak komoly lehetőségei nyílnak a demokrácia gyakorlásában és erősítésében, egyelőre azonban még meglehetősen bizonytalan, hogy az állampolgárok miképpen élnek a lehetőségekkel. Két kiváló médiakutató, Jay G. Blumler (University of Leeds, UK) és Michael Gurevitch (University of Maryland, USA) *The New Media and our Political Communication Discontents* címmel a hálózaton is közzétették ezzel kapcsolatos tapasztalataikat. Sok jel szerint gyakran kétséges értékű kommunikáció zajlik. Kiderült például Usenet-csoportok vizsgálatából, hogy demokratikusabb kommunikáció helyett nem ritkán a legrosszabb forgatókönyvek valósultak meg: a szabad, kötetlen, irányítás nélküli kommunikációból nem egyetértés, belátás és bölcsesség alakult ki, hanem zűrzavar, a nézetek kakofóniája; a lehangosabb, legerőszakosabb résztvevők kezébe csúszott az irányítás; szélsőséges, dogmatikus és extrém nézetek ülték meg a szabadnak és plurálisnak remélt kommunikációt.

Ilyesféle tapasztalatokról a hazai földön is hírt adtak. Például: „Az Index.hu politikai fórumából az elmúlt év utolsó napján lett elegem. Elegem lett abból, hogy a szélsőjobboldali hozzászólók szinte megszállták a hazai internetes demokrácia centrumának számító fórumot, hogy a maga alpári stílusával szétzülleszt mindent egy tucatszámú ember, aki lényegében állandóan jelen van, hogy valamilyen módon mindent a zsidózás, a kommunizálás, a cigányozás, szerencsésebb esetben az Orbán-imádat irányába tereljen. Ezek a figurák szinte mindenkit kiszorítottak, akiktől konstruktív hozzászólásokat olvastam az elmúlt négy évben” (Kalmár 2002).

4. Valóság vagy képzelgés?

4.1. Az új technikákkal kapcsolatban mintha túlsúlyban lennének a lelkesült, de tudományosan nem, vagy csak részlegesen alátámasztott nézetek. „A médiaágazat... kardinális változásait sokan szinte már befejezett tényként kezelik, egyenesen azt állítva, hogy a fogyasztó a továbbiakban közvetlen ellenőrzést gyakorolhat a médiumok fölött, azaz a felülről lefelé üzeneteket áramoltató média korát felváltja a fogyasztó által lehívott, alulról felfelé építkező média. A fogyasztó tehát aktivizálódik, a hálózatra kapcsolódva nemcsak azt a technológia nyújtotta lehetőséget használja ki, hogy a maga preferenciáinak megfelelő médiatartalmak után kutasson, hanem az árukról és szolgáltatásokról is így fog informálódni, azaz a tömegkommunikáció mellett a marketingkommunikáció is alapjaiban meg fog változni” (Gálik 1999: 10). „[...] A futurológiai állásponttal az a legnagyobb probléma, hogy kritikátlan és nem emberközpontú. Ez az információs társadalomkép utópikus, azt állítja ugyanis, hogy a technológiai fejlődés minden társadalmi egyenlőtlenséget felold a jövőben. Ezzel a mítosszal azonban le kell számolni, az információs társadalom nem ígér megváltást” (Pintér 2001: 129).

Ahhoz, hogy világosan láthassuk, hogy milyen információs-kommunikációs változásokat hozhat a jövő, mindenekelőtt arra az alapkérdésre kell sokoldalúan kimunkált választ adnunk, hogy tulajdonképpen milyen is, és miképpen működik az információs és/vagy tudásalapú társadalom, és miben áll ezen társadalom tagjának lenni, oda szocializálódni? Bár a témáról már eddig is könyvtárakat megtöltő mennyiségű irodalom született, és ennek fényében e kérdés meglehetősen elcsépeltnak tűnhet, úgy véljük, hogy még jócskán vannak megválaszolatlan vonatkozásai. Annál is inkább, mert sokak szemében csupán az új információs-kommunikációs technikák birtokba vételéről és korábban is gyakorolt tevékenységek során történő használatáról van szó, holott könnyen lehetséges, hogy magának a civilizációnak és a kultúrának (legalábbis egy jelentős részének) a teljes formai és tartalmi átalakulásával, maguknak a tevékenységeknek és a gondolkodásmódnak a megváltozásával is számolni kell (Nyíri 1999, 2001). Gondoljunk például a következőkre! „Ahogyan a középkori szövegek növekvő mennyisége és komplexitása [a hangos olvasás általános gyakorlatát kiszorítva] csendes olvasást indukált, az elektronikus üzenetek hatalmas mennyisége egy, a hangos olvasáshoz hasonló felületességet teremt [...] A hálózati olvasás kognitív-episztemiológiai aspektusai ismételten a középkori kolostorok környezetéhez válnak hasonlóvá. A hangos olvasás felületesebb megértéssel jár együtt, mint csendes párja: a kollektív orientáció, a szükségszerű lassúság, és az elmélyült reflexió hiánya a komprehenzió alacsonyabb fokát eredményezik. Hasonló folyamatok zajlanak az Interneten: idő híján és az üzenetek hatalmas mennyisége folytán az elmélyült olvasó képe idegen a hálózaton. Mindezen vonások éppen ellenkező irányban hatnak, mint a csendes olvasás jellegzetességei, s ez a tény valószínűleg jelentékeny változások forrása lesz a jövőben, episztemikus hozzáállásunk és episztemiológiai nézőpontunk tekintetében [...] Az olvasás kevésbé reflektálttá válik [...]; ahogyan a könyvek és a nyomtatott szó megszűnnek a tudás kizárólagos letéteményesei lenni, a tudás organizációja és struktúrája ugyancsak megváltozik... Szociológiai tekintetben a tudományos közösség és a tudás előállítása mindinkább kommunálissá, a gondolkodás pedig nyilvánossá válik” (Demeter 1998: 83). Számos ehhez hasonló problémakör vár még alapos elemzésre: kiszorítja-e a digitális média a hagyományos médiumokat vagy csak osztozik velük a kultúra termelésében és közvetítésében? Mi az információs társadalom és mi a tudástársadalom? Milyen hatást gyakorolnak majd a multimédiás technikai lehetőségek az információ és a tudás formájára, szerkezetére és tartalmára? Milyen viszony alakul ki az információ termelésében a vizualitás és a verbalitás között? Milyen tudás- és műveltségismény fogja vezérelni a társadalmat a digitális infokommunikációs korszakban? Lesznek-e a tudásnak új tartományai, és mi fogja jellemezni ezeket? Magunk mögött hagyjuk-e a hagyományos humán és természettu-

dományi műveltséget? A technikai-műszaki fejlődés nyomán miképpen alakul az ember és a számítógép kommunikációja? Milyen lesz a virtuális valóság és a „valóságos” valóság szerepe és viszonya? Mit jelent a tájékozódás és a szórakozás az interaktív médiakörnyezetben? És még hosszasan lehetne sorolni a válaszra váró kérdéseket.

Hivatkozások

- Angelusz Róbert – Tardos Róbert 1999. Útban az Internet-galaxis felé? Tájékp az új technikák hazai expanziójáról. *JEL-KÉP* 2: 33–44.
- Béres István – Horányi Özséb (szerk.) 1999. *Társadalmi kommunikáció*. Budapest, Osiris Kiadó.
- Buda Béla – Sárközy Erika (szerk.) 2001. *Közéleti kommunikáció*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Castells, Manuel 1996–1997. *The Information Age: Economy, Society and Culture*. I-II-III. Blackwell Publishers Inc., Cambridge.
- Castells, Manuel 1998. Conference Paper – Info Tech Project, Information Technology, Globalization and Social Development. UNRISD Conference, Geneva. (Idézi Pintér 2000: 16.)
- Demeter Tamás 1998. A csendes olvasás és a tudatfilozófia kezdetei. *JEL-KÉP* 1.
- Gálík Mihály 1999. Marad vagy változik? A konvergencia és az Internet hatása a médiapiac sajátosságaira. *JEL-KÉP* 1: 9–18.
- György Péter 2001. Abdul Kassem Ismael és a Comm Badge. Globális információs társadalom – lokális válaszok. *JEL-KÉP* 3: 25–50.
- Kalmár Szilárd 2002. Virtuális ámokfutás. *Népszabadság*, Fórum rovat, január 25.
- Moore, Nick 1998. Az információs társadalom. In: *Unesco információs világjelentés 1997–1998. Információs Társadalom Könyvek 4*. Magyar UNESCO Bizottság – ORTT – HÉA Stratégiakutató Intézet, Budapest.
- Negroponte, Nicholas 1995. *Being Digital*. London, Coronet Books.
- Nyíri Kristóf 1999. Az írásbeliségről és néhány új médiumról. In: Béres–Horányi 1999.
- Nyíri Kristóf 2001. Poszt-literalitás mint a huszadik század filozófiájának forrása. In: Andor József – Szűcs Tibor – Terts István (szerk.) *Színes eszmék nem alsznak...* Emlékkönyv Szépe György 70. születésnapjára. Pécs, Lingua Franca Csoport.
- Pintér Róbert 2000. A globális információs társadalom: Castells – The Information Age. *JEL-KÉP* 3: 11–26.
- Pintér Róbert 2001. Információs társadalom: utópia vagy valóság? In: Buda – Sárközy (szerk.).
- Sáska Géza 1999. A tanulatlan faragatlan? In: *Bunkóság*. Friedrich Ebert Alapítvány, Budapest.
- Szakadát István 2001. A digitális kultúra és a világháló mint alternatív nyilvánosság. In: Buda – Sárközy (szerk.).

- Terestyéni Tamás 2002a. A magyarországi nyelvi-kommunikációs kultúra állapota és az információs társadalom. In: *A tudás társadalma II. Információs Társadalom Könyvek 5.* Budapest, Stratégiakutató Intézet.
- Terestyéni Tamás (szerk.) 2002. *A magyarországi médiumok a közönség tükrében.* Budapest, ORTT.
- Tölgyesi János 1998. Kommunikációs konvergencia avagy a műsorszórás, a távközlés és a számítógépes hálózatok közös útjai. *JEL-KÉP* 3: 49–62.
- Tölgyesi János 2002. A számítógép és az Internet használata 2001-ben. Adalékok a digitális írni-olvasni tudás témájához. In: Terestyéni (szerk.) 2002.
- Urbán Ágnes 1999. Az interaktív televíziózás. *JEL-KÉP* 4: 33–42.
- Varga Barbara 1999. Manuel Castells és a McLuhan-galaxis halála. *JEL-KÉP* 2: 59–74.